

15. Рябенко І. Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович [Електронний ресурс] / І. Рябенко. – Режим доступу : <http://www.grad.konotop.net/postati/kvitka.html>.
16. Чичерин А. В. Стиль романов Льва Толстого / А. В. Чичерин // Идеи и стиль : о природе поэтического слова. – 2-е изд., дополн. – М. : Советский писатель, 1968. – С. 228–273.
17. Шкандрій М. В обіймах імперії : російська і українська літератури новітньої доби / М. Шкандрій ; [пер. П. Тарашук]. – К. : Факт, 2004. – 496 с.
18. Scott W. Rob Roy / Sir Walter Scott. – [Б. м.] : Wordsworth Editions Ltd, 1995. – 382 p. – (Wordsworth Classics).

Анотація

Статтю присвячено компаративному розгляду образу “благородного розбійника” у творах Г. Квітки-Основ'яненка, В. Наріжного та В. Скотта. Аналіз творів свідчить про подібність конструювання образів, а також про можливий вплив поетики характеротворення В. Скотта на твори українських письменників.

Ключові слова: образ “благородного розбійника”, розбійницький роман, традиційний образ, історизм, романтизм.

Аннотация

Статья посвящена компаративному изучению образа “благородного разбойника” в произведениях Г. Квитки-Основьяненко, В. Нарезного и В. Скотта. Анализ произведений свидетельствует о сходстве конструирования образов, а также о возможном влиянии поэтики характеротворення В. Скотта на произведения украинских писателей.

Ключевые слова: образ “благородного разбойника”, разбойничий роман, традиционный образ, историзм, романтизм.

Summary

The article is a comparative study of the image of noble robber in G. Kvitka-Osnovyanenko's, V. Narezny's and Sir Walter Scott's works. The analysis of their works indicates the similarity of images, as well as the possible impact of poetics of image-making of W. Scott on the works of Ukrainian writers.

Keywords: the image of noble robber, the robber novel, the traditional image, historicism, romanticism.

УДК 821.162.2–1

Анісімова Н.П.,

докторант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

“ДИВНЕ МІСТО ІЗ ІМЕНЕМ ЛЕВІВ ЧИ ЛЬВА”: ТОПОС ЄВРОПЕЙСЬКОГО МІСТА У МОДЕРНІЙ ЛІРИЦІ ПОКОЛІННЯ 80-Х РОКІВ ХХ СТ.

Поетичне покоління 80-х рр. ХХ ст., репрезентоване творчістю Ю. Андруховича, Н. Білоцерківець, В. Герасим'юка, І. Малковича, С. Короненко та ін.), актуалізувало в художній свідомості топос європейського міста, образно-символічним вираженням якого стало Місто Лева з його стародавньою архітектурою і багатоманітною культурою, що ввібрала в себе історію перебування Галичини в межах двох імперій – австро-угорської і радянської.

Г. Грабович зауважив, що на зламі століть у багатьох галицьких письменників спостерігається тенденція до “міфологізації Львова”, що спричинює зображення його як міфічного та містичного топосу [7, 155–181]. Його відкриття в українській літературі успішно здійснив представник “зрілого” модернізму Б.-І. Антонич. Проте під пером поетів покоління 80-х міфологізація Львова набула нового індивідуально-авторського вияву, що проявилось передусім у двоєдиному річищі: з одного боку, виокремлюється історичний і культурно-мистецький аспекти, а з іншого, – звучить туга за втратою давніх функцій Міста Лева – духовної (релігійної), берегової і заступницької. У творчості поетів Львів постає, як слушно наголосила М. Ревакович, міфологізованим містом, що “ностальгічно проростає коренями в австро-угорську минувшину. Місто скидається радше на опорний пункт, ніж на топографічну сутність. Воно є центром віддаленої реальності. Втім, його наявність породжує і стимулює відчуття локальної (регіональної) ідентичності” [11, 24].

У сучасній літературознавчій думці ще не було спроб комплексного дослідження художніх моделей топосу європейського міста на матеріалі поетичної творчості представників покоління 80-х років ХХ ст. І досі не концептуалізовано важливий пласт модерності Міста Лева, висвітлення його середньовічних іпостасей, простеження впливу на його культурний простір австро-угорського періоду історичного розвитку. Однак неодноразово звучала думка про те, що в пізньомодерністському поетичному дискурсі спостерігається “перенесення” своєрідного топографічного центру Центральної Європи із Києва до Львова. Тож у запропонованій розвідці ставимо собі за мету розкрити визначальні концепти топосу європейського міста та його художнє втілення в образі Міста Лева як символічного вираження міфу Золотого віку.

У творчості поетичного покоління 80-х, що є явищем пізнього модернізму в українській літературі останньої третини ХХ ст., Львів набув цікавого і різнобічного втілення. Ю. Андрухович, Н. Білоцерківець, І. Малкович, С. Короненко художньо зреалізували образ європейського міста, культурно-географічним і символічним вираженням якого стала галицька столиця. Історично ідея європейського міста як топосу пережила декілька важливих стадій. З-поміж інших І. Старовойт виокремлює топос “ренесансного досконалого міста”. Дослідниця зауважила: “Новий дискурс містомодерності, позначений наростаючим скупченням простору і ущільненням часу, поглинув одразу декілька давніших дискурсивних моделей міста: самореферентного міста-архіву чи міста-музею” [див.: 12, 164].

У поезії покоління 80-х акцентується віртуальна іпостась Львова, що стає основою для художнього міфологізування міста. Алюзія амбівалентного розуміння міста як біблійного Єрусалима, що є контрастним до гріховного Міста-Вавилону, достатньо прозоро угадується у поезії І. Малковича: Львів постає містом поза часом і простором – із вічною бруківкою та кав'ярнями, із старовинною архітектурою як складовими його іміджу. У трактуванні міста виокремлюється не екзотичний чи епатажний аспект, а передусім культурологічний (“Шукання безсмертника”). Поет уникає пафосного звеличення краси історичної архітектури Міста Лева. Натомість

ліричний герой з ностальгією згадує рідний дім, “у яким, / як давню фреску, я лице твоє, і очі, й рот / губами з небуття виводив” [9, 164]. Тобто в підтексті вгадується образ Мони Лізи, що актуалізує заступницько-оберігаючу функцію міста: на багатьох середньовічних гравюрах зображено вежу як емблему Діви Марії, що свідчить про ототожнення Жінки і Міста. Трактування міста як материнського начала відображено і в християнській традиції: не випадково Старий Завіт звертався до міст Єрусалима, Вавилону та інших, як до жінок (Ісаїя – 47:1). Сама назва циклу – “Шукання безсмертника” – втілює ідею пошуків вічної жіночності всупереч руйнівному натиску урбанізованого і технонізованого міста. Таким чином, поетом актуалізується топос ренесансного Міста Лева.

У збірці І. Малковича “Вірші” є текст із красномовною назвою “Я хотів би бути львів'янином”. Ліричного суб'єкта захоплюють передусім культурні локуси, міфи і легенди, пов'язані з Містом Лева, тож йому прагнеться “Вдихати легенди всіх кав'ярень і замків, / кожного камінчика в затертій бруківці, / останнім зеленим метеликом між панів і підпанків / сідати на руку найвродливішій жінці”. Культурний міф Львова у сприйнятті поета наділений сакральним (національним) змістом, на що вказує згадка про легендарну підземну Полтву, яка символізує незнищенні духовні сили нації. Текст вірша втілює конфлікт між “культурним Львовом” і “урбанізованим і цивілізованим Києвом”: “Я хотів би бути львів'янином довіку, / якби до Києва не тягла мене тряця” [9, 91]. На відміну від художнього зображення Києва, у якому акцентується передусім модель міста-пекла, міста-привида, Львів тяжіє до модерного європейського міста.

Взагалі старі галицькі міста викликають у ліричного суб'єкта поезії І. Малковича подвійні відчуття – спогади про дитинство, юність і захоплення мистецькою величчю. Ліричний герой поезії “Івано-Франківську” з іронією згадує описи міста у книзі Боплана, для нього – це “місто гречності і сентиментів, в якому / хтось за курку останню собі “Кобаря” купував / і де по музикантові бездомнім піра тривожна зростає. Місто флірту й театру, / де впродовж сотні зим тріумфує “Циганка Аза”, постає Небесним Єрусалимом, містом святості і краси, історії і мистецтва” [9, 136]. Це галицьке місто зображене майже фізично зримо й емоційно забарвлено: для ліричного героя – це “місто твоєї безвусості”, “місто, де від валів – кожна вуличка, мов карамелька: / солодка, недовга й твоя”. Спогади про місто стають життєвим орієнтиром: “Місто юності, ти подорожнику мій невідмовний / з прожилком ратуші посередині” [9, 136]. У поезії І. Малковича, як і в інших вісімдесятників, модерне місто, з одного боку, асоціюється із жіночою красою і досконалістю, а з іншого, – утілює сакральне (материнське) начало.

Серед поетичного покоління 80-х виокремлюється група поетів, у творчості яких топос Львова постає в його локальному колориті, не стільки у візуальному, скільки в емоційному ключі. При такому підході немає необхідності зображувати деталі міського життя, натомість переважає міфологічна дійсність і символічне значення навіть у зображенні стародавньої архітектури. Так, у С. Короненко постає “дивне місто із іменем левів чи Льва”, що вражає величчю зодчества, красою соборів,

духом історії і старовини, свідками яких виступають “будинки готичні”, Латинський собор. Це місто, “де леви виходять невимушено-граціозно, / як графи, на сходи, і гриви їм срібно течуть / на білі сніги і не тануть, і готика довго / струмує до неба – Латинський собор, як свіча” (“Як хвиля кіс повз поцілунок ...”) [8, 82]. Таким чином, Львів С. Короненко – не тільки втілення моделей “місто-музей”, “місто-архітектурний пам'ятник”, але й символічне місто, глибоко вкорінене в історію і міф.

У поезії Н. Білоцерківець постає підкреслено особистісний і емоційний образ Міста Лева, який невіддільний від переживань ліричного суб'єкта. Львів привабливий у різну погоду, особливо ж любить поетеса місто під час дощу. Малюючи Львів у період негоди, Н. Білоцерківець передає внутрішній світ міського жителя, який переживає найбільш різноманітні екзистенційні стани – біль, страждання, гіркоту розлуки, страх і т.п.: “У Львові уночі брудні ритмічні хвилі / Травневого дощу, потоки пелюсток, / І всюди біль тупий у стисненому тілі, / Образа і печаль ...”; “У Львові уночі, під шум дощу і болю, / У іншому житті ми будемо з тобою / Чистіші за дітей, що рано спать лягли” (“Дощ”) [4, 77]. Явище дощу викликає асоціації з астральними образами-символами, що все разом слугує засобом для відтворення оніричних мотивів: “Дощ ... Дощ у Львові, Тернополі ... / Дощ – на обочині / Поля, де колія рівна, блискуча – стріла ... / Ти у вагоні не спиш – як тоді, серед ночі ... / Ні, це не зорі навколо, це сонні тіла” [4, 34]. У Н. Білоцерківець місто представлено оптичним планом зображення: його можна не тільки побачити, почути, але й відчутти. Візуальний ряд при цьому звичайно представлений імпресіоністичними характеристиками кольору та його відтінків.

У змалюванні галицької столиці Н. Білоцерківець виокремлює “елегійні скверики, де вперто / Просиджують бабусі ...”, затишні кав'ярні, де збирається звичайна людність із щоденними турботами: “Там, у півнітьмі, – / Дві філіжанки кави, склянка соку, / Швидка розмова, ніжний аромат / Плащів вологих, возкого волосся, / Минаючої ранньої весни ...”. Ці замальовки, позначені імпресіоністичною манерою письма, передають сам дух Міста Лева, у якому, здається, навіть вулички пропахли ароматом кави: “Ця вулиця звичайна, як монета, / Затиснута в долоні, – на кіно / Чи, може, на морозиво ... / Біжить, / Радіючи, повз баки зі сміттям”. Проте основну увагу поетеса приділяє архітектурі Львова: “До площ / Стікались на весняні карнавали / Церкви, костьоли, брами, арсенали, / Двори із галереями, джерела, / Вмуровані у камінь, кам'яниці, / Червоні й чорні ... / О, ця гра чудна / Волинок! / Аж солодка – істерична, / Середньовічним цвяхом інквізицій / Впливається вона у нашу плоть!”. Культурний топос Львова відзначається часовою протяжністю та розімкненістю історичного часу: згадка про одіозного Галана (“Але поглянь – вже з іншого сторіччя, / Не із часів кривавої покори, / На площу впливає з-під сокири / Спотворене обличчя Галана!..”) слугує засобом стирання меж між різними культурними епохами (“Львівська елегія”) [4, 24–25]. Образ Міста Лева у Н. Білоцерківець, згідно з К. Орллардом, постає як досвід візуальної естетики, який породжує відображене в ландшафті (пейзажі) розумове уявлення про місто [див.: 14, 2].

3-поміж представників поетичного покоління 80-х лише у поезії Ю. Андруховича зображення Міста Лева настільки масштабне і багатоманітне, що дає підстави твердити про наявність у його творчості “львівського тексту”. Самі назви збірок поета – “Небо і площі” (1985), “Середмістя” (1991) – засвідчують перевагу урбаністичної тематики, а саме “місто” стає повторюваним топосом у ліриці митця.

За В. Топоровим, “текст міста” – це всі повідомлення, що відправляють вулиці, площі, пам'ятники, будівлі, люди тощо. А “міський текст – це те, що місто говорить про себе – неофіційно, не заради амбіцій, а просто через те, що місто і люди міста вважали природним висловити свої думки та почуття, свою пам'ять та побажання, свої потреби та свої оцінки” [13, 227, 368]. У поезії Ю. Андруховича зустрічаємо всі аспекти “міського тексту”, визначені В. Топоровим. Поет зробив вагомий унесок у поетичну “львів'яну”: у його віршах Місто Лева зображується з особливим галицьким шармом та історичним колоритом. У мистецькій проекції Ю. Андруховича міський локус постає водночас у кількох вимірах: і як географічне поняття з певними реаліями, і як львівський “культурологічний краєвид”, що “немов підсумовує аналогічні краєвиди Ваймара, Варшави, Відня – стародавніх центрів європейської культури” [10, 87].

Ю. Андрухович створює образ європейського міста, що має “дискурсивну основу та належить нарративу, за допомогою якого місто постає як текст, що містить унікальну інформацію про знакові семантичні утворення” [13, 350]. Поет художньо моделює поетичну “карту”, створюючи ескізний образ Львова. Цьому слугує використання багатоманітної атрибутики міста (трамваї, вітрини, магазини, площа, ліхтар, пам'ятник, парк, сквер, карнизи, скульптури, дахи, фонтани, “блакитні вежі”, “відчинені вікна” тощо), яка подекуди вживається у метонімічному аспекті. Ліричний суб'єкт сонета “Легенда про дивака” вслухається у мову кам'яних бруків, що промовляють голосом віків: *“Він дуже любляв старе каміння, / розбитих веж і мурів кольори / і зелень, що доцільно, мов проміння / все пнеться крізь каміння догори”*. І навіть “мовчання” каміння стає благодатним і цілющим, бо змушує збирати *“колекцію із вражень / від замків, підземель, монастирів, / уламків, сходів, келій та дворів / і слухав, що каміння врешті скаже ...”* [2, 65]. Образ каменю стає символом чуття голосу віків, зв'язку епох, таємничого коду історії, який людина прагне постійно розгадати. За допомогою прийому метонімії авторові вдається через окремі натяки і розсіпані по текстах урбаністичні деталі передати історію і культуру міста.

Андруховичева поезія багата на урбаністичні пейзажі, побут, атрибути міської культури, а також насичена описами звичайних давно забутих професій мешканців міста – і все це буквально просякнуте духом середньовіччя. Минуле Міста Лева постає міфом “Золотого віку” Галичини, коли вона перебувала у складі Австро-Угорської імперії і досягла високого рівня розвитку усіх сфер культури. У віршах з'являються колоритні персонажі: алхіміка (“Алхімія”), астролога (“Астролог”), підмайстра (“Заплач, підмайстре, з блакитної вежі...”), точильника ножів (“З'ява”),

рудокопа, шевця (“Сім грудневих порівнянь”), майстра по ремонту парасольок (“Старий Олійник”), поліглата (“Доктор Дутка”). Отже, поет розбудовує середньовічну модель міського співжиття, карбуючи постаті представників призабутих професій зримо і переконливо, ніби фіксуючи яскраві картини львівського життя середньовіччя: *“У тих дворах живуть уривки таїн ... / Вночі впаде нечутний сніг – як сон, / а вранці – неприкаяний, мов Каїн, / прийде старий з точильним колесом. / І свій простий видзвонює мотив / про те, як довго по землі ходив – / правічний лірник, мандрівний сірома ...”* (“З’ява”) [2, 55]. Попри позірну конкретику давніх професій, створюється відчуття певної рольової гри: персонажі Андруховичевої лірики в міському просторі набувають рис карнавальних масок, зберігаючи при цьому певні ідентичні риси. Дух гри, маскування, веселого карнавалу акцентує віртуальний характер культурного простору Міста Лева, закоріненого у Середньовіччя. Посилена увага автора до атрибутів міста із періоду Австро-Угорської імперії засвідчує тяжіння поета до моделювання міфу “Золотого віку” Галичини.

Проте справжнім довідником давніх і незрідка призабутих професій є текст поезії “Танго “Біла троянда””. Опис романтизованого любовного танго – це лише тло, на якому постають вельми колоритні персонажі Львова першої третини ХХ ст.: *“і мандрівні папіросниці гостроплечі”, “і газетні хлопчиська в картузиках”, “меланхолійний добряк поліцейський”, “укладачі бруку і швачки”, а ще – вуглярі, ковалі, копачі, сажотруси, повії* [1, 39–40]. Поезія звучить як гімн Місту Лева: ліричний суб’єкт закоханий у нього, звичайні міські атрибути набувають особливої значущості і сакральної наповненості: *“Десь поміж двадцятими, поміж тридцятими, / поміж дахами, балконами й вивісками, / в надвечірнім затемненні сніжного міста, / снується танго безпритульне, / вигадане студентом консерваторії на узбіччі хідника / з допомогою акордеона, романтичних уявлень і голоду”* [1, 39]. Прикметно, що “місто” Ю. Андруховича завжди спрямоване вгору, на що вказують образи-символи даху, балконів, висотних домівок, костелів і веж. І хоча місто знаходиться на землі, але своїм спрямуванням угору актуалізує міф про Небесний Єрусалим.

Львів Ю. Андруховича *“передбачає ідентичність значно складнішу, ніж ті, що їх можна описати прикметниками “місцевий” чи “тутешній”*. Усі значення топосу Львова *“є суттєвим доповненням, а подекуди – і контраргументом до модерності мегаполісів”* [12, 168]. Модерність Міста Лева у тому, що воно зображується Ю. Андруховичем як конкретний культурно-історичний організм і трактується як хронотопічне утворення, що існує одночасно і в минулому (австро-угорському), і в тепершньому. Усі поетичні тексти Ю. Андруховича, описуючи топос європейського міста, увиразнюють ті локуси, які символічно означають особливий простір, – площу, браму, будинки, вежі. Поезія “Запросини”, що інтонацією нагадує монолог екскурсовода, фанатично закоханого у рідне місто, моделює середньовічний міський простір: *“Бравади брам нічного міста – / розчахнуті, немов у відчаї / <...> Заходьте, вуличні бездомні! – роззявлено роти судомні – відважтеся, незнані митарі, / сльозою вимиті на вітрі”* [2, 45]. Місто

Ю. Андруховича персоніфіковане, воно переживає різні емоційні і душевні стани: постає як “місто меланхолійне” (“Старий Олійник”), “місто вічне” (“Астролог”), місто робоче (“Нічна зміна”), “трагічне місто” (“Три балади”) тощо.

Попри тяжіння до середньовічної конкретики, Ю. Андрухович уникає одновимірності у зображенні топосу європейського міста, уникає і його ідеалізації. В окремих текстах Місто Лева набуває амбівалентного звучання: втрачає свою сакральну (“космологічну”) функцію упорядкування світу і перетворюється на замкнутий простір-пустку – вмістилище злих, чужих людині демонічних сил. Так, у диптиху “Будинки старого міста” звучить мотив зруйнованих помешкань старого міста: *“Валять будинки: падають стіни, / тріскають шиби, шпалери рвуться. / А запахи давні, звуки і тіні ...”*. Деталі – “бита цегла”, “марні рештки крісла й стола”, “старе піаніно” – створюють візуальну картину зруйнованого помешкання. Порожні кімнати нагадують страждання самотньої людини: *“кімнати промерзли, як сіно у січні”* [2, 41–42]. У цій поезії місто постає моделлю поруйнованого макрокосму, що символізує розпад онтологічних засад буття. У підтексті вірша вчувається притаманний усій творчості Ю. Андруховича мотив туги за втраченим “Золотим віком” державності Галичини у складі Австро-Угорської імперії. Ліричний герой поета, не просто обходить кімнати ветхої домівки, а ніби ностальгійно мандрує у минувшину: *“Як ми ходимо обоє / нетрями старого дому! / Гобелени і гобої / славлять пару невідому, / ніби бачать нашу змову: / кожен дотик – / теплий спалах. / І тоді ми знову й знову / переходимо в дзеркала. На годиннику з гербами, / як завжди, година друга, і крадеться вслід за нами / може. Туга, може, фуга ... / Повз портрети / і портшези / з нами йде / луна від кроків”* (“Музей старожитностей”) [2, 46]. Кореляція образів міста і дому підтверджує їх тісну взаємопов'язаність. Модерне місто Ю. Андруховича є “оксюмороном рухомої нерухомості, визначеної невизначеності, хаотичного порядку. Воно стає гігантським і (головне) живим калейдоскопом соціальної мозаїки неспільних спільнот, оголенням і зіткненням протилежностей. <...> Це відчуття рухомого місця, місця, яке ніколи не є тим самим, місця, до якого не можливо повернутися – щось принципово важливе для імпресіоністів” [12, 167].

Амбівалентність у зображенні Міста Лева посилюється прийомом міфологізації, до якої автор удається з метою відтворення напружено-похмурої атмосфери міських таємниць, невід'ємною частиною яких є урбаністичний ландшафт. Так, у циклі “Липневі начерки подорожнього” поет з іронією пише: *“Так. Наче брама – то вхід. Є міста, до яких неможливо / зайти через браму. Є міста, до яких неможливо / зайти / І приносять великий ключ, і гукають, / куди б устроїти, але / брам немає, сторожа зітерлась / на порох. Сім вітрів розкошують / на площах і в залах”* [1, 83]. Тут актуалізується мотив втраченого міста, що, на думку І. Старовойт, стає метафорою покинутого міста, екзополіса [12, 169]. Поет доповнює його міфологічним мотивом пошуків ключів щастя, що в контексті поезії набуває алегорії хитання між європейською і східною (азійською) культурою: *“Блукаю по місту: модерн, ампір – / так і просяться слова на папір, /*

слова про драму, про дах і комин, / ганки, веранди, карнизи, балкони ..." [2, 44]. Трансформований поетом мотив блукання в чужих містах викликає аналогії з відомою поезією А. Ахматової "Город сгинул, последнего дома ...".

Очевидна амбівалентність загострюється й тим, що у зображенні міста поєднуються риси європейського і пострадянського урбаністичного простору. Показовими з цього погляду є цикли "Будинки старого міста", "Етюд будівель", "Етюди зі старого Львова", що демонструють особливий підхід поета до змалювання Міста Лева, сенс якого пояснив Г. Грабович: "Прикметно, що місто існує в якомусь невизначеному часі, більш середньовічне та барокове, ніж сучасне, а його фізична і часова невизначеність відбивається – як це видно з різних польських наративів – дивними та примхливими типами ("Астролог" чи "Алхімія"), і за допомогою грайливості оточення і відчуття карнавальності ("Площа Карнавал"). <...> Її (збірки "Небо і площі" – Н. А.) тональність передає абсолютно інше, постсовєцьке відчуття міста ..." [7, 175–176].

Місто Лева Ю. Андруховича має особливі властивості: він постає культурною сферою, тобто не тільки вмістилищем цивілізації і культури, але й певним сакральним топосом, на який накладається парадигма символіко-міфологічних уявлень. Львів Ю. Андруховича поєднує риси реального і метафізичного, духовного: поет звертається до форми міста, творячи в уяві позапросторові духовні феномени, абстрактні уявлення. Таким є локус – Площа Ринок, що поєднав реальний та ігровий (карнавальний) аспекти. Карнавалізація міста представляє класичну її форму, добре описану М. Бахтіним. Умовні прийоми – різноманітні перебільшення, святковість, гротеск, іронія – використані з метою розбудови специфічного хронотопу, де простір і час є вічними. Простір Андруховичевого міста найчастіше представлений не вулицями, а площами і майданами, оскільки його Місто постає карнавально-романтизованим, а сам поет найбільше з "бубабістів" дотримується естетики Карнавалу ("Як відомий вам корифей карнавалів, / що пізнав міста від веж до підвалів, / я шанований вами був повсюдно" [3, 11]. Площа, на якій відбувається карнавальне дійство, набуває значення хаотичного руху, де все кипить, вирує, нічим не обмежене ("на майданах і в шинках реве житейське море") [3, 74].

У дусі карнавальної поетики, притаманної для збірки "Небо і площі", спостерігається введення незвичайних художніх асоціативних деталей, руйнування кордонів між сном та реальністю. Ключові образи "неба" і "площі", винесені в заголовок збірки, актуалізують дохристиянські космологічні уявлення, за якими небо уявлялося океаном, а хмари порівнювалися з рибами, які плавали в ньому. Ці образи водночас вказують на міфопоетичну бінарну опозицію верх/низ. Н. Брагінська зауважила: "Кожний пагорб чи вершина – репрезентанти неба; на горі <...>. людина зустрічається з Богом. Гора – образ медитативного верху – шляху у височінь на небо" [6, 250–251].

Із площею Ринок пов'язане грайливе обігрування любовних мотивів, у які вкраплюється сам дух Карнавалу. Так, поезія "Романс Мартопляса" присвячена не лише "любові" ліричного героя, що "десь на Ринку заблудила", але й старовинній

площі Львова, що вражає середньовічною архітектурою будівель, виконаною у стилі – “між ренесансом і бароко” [1, 38]. Місто Лева виконує роль обставини місця дії, тлом, де розгортається любовна гра, яка може бути такою пристрасною тільки у цьому просторі. При цьому головну роль відіграє не почуття закоханості, а прагнення ліричного суб'єкта відчувати на дотик історичне минуле через прилучення до його культури.

В окремих текстах поет здійснює уявну мандрівку містом, називаючи імена відомих архітекторів, які стояли біля витоків зодчества Міста Лева: *“Могильний каламут застояного двору / без жалю шматуєм непоштиво: / Ренесанс! Італія! о диво! / Славен будь, Амвросію Прихильний!..”* (“Туристи у старому дворі”) [2, 48].

Кілька віршів збірки “Небо і площі” відтворюють дух карнавалу (“Пісня мандрівного спудея”, “Площа Карнавал”, “Запитання ялинці”, “Вольф Мессінґ: вигнання голубів”). Ю. Андрухович вибудовує бахтінську модель карнавалу – ігрового, грайливого, провокуючого на вседозволеність: *“І течія, що по бруківці рине, – / глибока, галаслива і гіркава, / і кожен крок відлунюють вітрини / і вітражі, і куль криві дзеркала”* (“Площа Карнавал”) [2, 52]. На площі Карнавал (так поет називає площу Ринок) постають *“маски, помади, пудри”*, *“з-за скла й гірлянд із вати”* виглядають *“струнки і патетичні манекени”*, звучать *“з порепаних міхів акордеону”* *“якісь промерзлі вальси”* [2, 52]. Автор пропонує своєрідну реінкарнацію мешканців сучасного Міста Лева шляхом їх прилучення до середньовічного карнавалу. У згаданих текстах культурний образ Львова закладений у самій назві, яка покликана викликати у читача різноманітні культурно-міфологічні асоціації, що потім розгортаються у тексті.

У “львівському тексті” Ю. Андруховича легко ідентифікуються культурно-мистецькі пам'ятки галицької столиці, а також інші знакові місця, райони: Площа Ринок, Кульпарків, Клепарів, Замарстинів, вулиця Сакраменток, церква Петра і Павла. Ліричний суб'єкт поезії прагне до порозуміння із містом: *“я з вами хочу йти по цих містах, / по цих мостах, і площах, і перонах”* (“Сторінки щоденника”) [1, 19]. Усі персонажі урбаністичної лірики Ю. Андруховича прагнуть наблизити галицький міський топос до європейського, “обжити” його і зробити “своїм”: *“Ми йшли пісками міст, мов митарі за митом, / обсипані зірками й пухом із тополь, / наповнивши завулки світлом і блакитом, / скоривши Неаполь, Марсель і Леополь”* [1, 41]. Невипадково поет називає відомих у Європі діячів культури, які мали причетність до Львова: Соломія Крушельницька (“Цирк Ваґабундо”), Вольф Мессінґ (“Вольф Мессінґ: вигнання голубів”). У згаданих поетичних текстах простежується зображення культурного простору Львова як європейського міста.

Найбільш прикметними віршами Ю. Андруховича є тексти, які в імпресіоністичній манері фіксують певні враження від сприйняття Міста Лева, що постає на тлі різної погоди та пір року. У поезії “Дощ на Ринковій площі” автор удається до прийому ампліфікації, що стає часто уживаним і в інших текстах: *“Дощ на площі під назвою Ринок – / Тільки дощ – по дахах, по вітринах, / по поетах, по римах, по ринвах, / по калюжах, фонтанах і рибах, / по ненапнутих білих вітрилах,*

/ по скульптурах, скорботах, по марних турботах. / по уявних і дійсних чеснотах ...” [2, 43]. Один із віршів циклу “Будинки старого міста” так і називається – “Враження”: *“Блукаю по місту: модерн, ампір – / так і просяться слова на папір, / слова про браму, про дах і комин, / ґанки, веранди, карнизи, балкони ...”*. Навіть буденне, побутове в поета змальоване з особливою любов’ю і шармом: *“Чудова річ – міщанські квартири, / де зморшки лягають на меблі й картини, / де на шиях бабусь відцвітають коралі, / де вальси заснули в глухому роялі”* [2, 44]. Побут міста по-особливому естетизований: *“блякнуть із вікна сухі гортензії”* [2, 48]; *“міщанських жител вицвілий декорум”, “вокзальний фікус, небувалий зростом”, “буфетна пальма”* [2, 72–73]. У місті Ю. Андруховича все має значення, а старий будинок з його гобеленами, гобоями, дзеркалами, годинниками з гербами, портретами і портшезами автор називає *“музеєм старожитностей”* в однойменному вірші [2, 46]. Згідно з концепцією К. Орїлларда, втілений у художньому образі міський пейзаж постає “не як простір, який потрібно споглядати, і не як текст, який потрібно читати, але як культурний процес освоєння, завоювання простору, що формує особистість соціальну (ми-свідомість) і особистість індивідуальну (я-свідомість)”. К. Орїллард відзначає, що подібне уявлення про міський пейзаж укорінилося у літературі ХІХ ст. і свого вершинного вираження дістало у творчості Шарля Бодлера, який увів у літературу образ фланера – міського перехожого як спостерігача, споглядача міського пейзажу [15, 5].

Визначаючи моделі “містомодерності”, І. Старовойт наголошує: *“Новий дискурс місто модерності, позначений наростаючим скупченням простору і ущільненням часу, поглинув одразу декілька давніших дискурсивних моделей міста: самореферентного міста-архіву чи міста-музею <...>; класичного європейського міста-жанру, скажімо, роману <...>”* [12, 164]. Натомість поезія Ю. Андруховича доводить протилежне: модель модерного міста-музею, міста-архітектурного пам’ятника не розпорошена під тиском інших культурних дискурсів, а живе своїм самодостатнім буттям. Прикметним із цього погляду є цикл “Етюди будівель”, що виступає своєрідним довідником старовинної архітектури міста Лева. В об’єкті поетових “етюдів” опиняються стародавній замок, старий завод, театр, особняк і ратуша. Образ замку постає персоніфікованим, позаяк він – свідок історії, минувшини: *“замку пташе кам’яний вельможний пане / завойовнику гнобителю прибуду / у гробницях як скарбницях панство п’яне / але з того тобі зиску не прибуде”* [2, 56].

Персоніфікуючи місто, поет удається до міфологічних образів: звичайні крамниці для хліба постають велетнями-атлантами, що “в серце міста наче вліті”: *“Увечері, коли зійде горіння / зірок і ліхтарів, і наші очі / такі стають глибокі, аж пророчі, / а руки від утоми – мов коріння, / і в суєту життя, немов у кліті, / пірнаємо – в освітлені крамниці, / вони стоять повз нас, розвівши лікті, – / опуклі м’язи, ребра та очниці ...”* (“Атланти і хліб”) [2, 68]. У процитованих рядках львівський текст постає через метонімічні образні деталі. У цілому ж

міфологізоване й персоніфіковане Місто Лева протистоїть зовнішнім стихійним силам природи, воно додає людині внутрішньої гармонії у стосунках із природою.

В “Етюді ратуші” йдеться про “королеву площі” Ринок стародавню ратушу, яка персоніфікується і навіть романтизується: вона *“ставна як матрона / пишна ніби трон ...”*, вражає усіх *“готичними вікнами”*. *“І бабуся ратуша між кронами завітла / де кам'яні юристи і різьблені святі”*. Не уникає поет і тонкої іронії у згадці про *“визиски і страти кари катування”*, що їх вершили *“райці на суді”*. Автор ставить під сумнів магдебурзьке право: *“що воно за право де той Магдебург / і таки карали привселюдно навіть / і Підкова гинув як невірний звір”* [2, 60–61].

У циклі “Нові етюди будівель” Місто Лева постає як монолітний архітектурний пам'ятник і величезна книгозбірня, символічний культурний місток між Україною і Європою (“Гробниця”, “Університет”, “Бібліотека”, “Лікарня”, “Планетарій”, “Кольорове кіно”). Поезія “Університет” відтворює атмосферу навчання і буття у місті студентів-медиків: *“вранці чесно ступаємо за капеланом / жбурляємо в котів філософськими камінцями / опівдні втікають від нас / найдотепніші формули ...”* [1, 26]. За допомогою сюрреалістичних образів (*“ми послуговуємось мертвими мовами / ходимо безпорадні серед астролябій реторт / черепів”*) автор відтворив думки і почуття ліричного героя – представника покоління 80-х, зорієнтованого на спрагле засвоєння моделі західноєвропейської культури, синтезованою з національною традицією: *“ми шукаємо найточніших знань / драбинами сходимо на вищі поверхи книгозбірні / нишпоримо по стелажах спільно з павуками / здійсмаючи крейдяні хмари під стелю / мов на вершині старої вежі ... / поринаємо в найтовщі томи без надії колись вибратися / книги поглинають нас як моря”* [1, 28]. Проте, навіть перебуваючи у замкнутому просторі бібліотеки, ліричні персонажі відчувають тісний зв'язок із життям міста. Автор передає цю думку несподіваним метафоричним образом: *“в гущавині сап'янів та колєнкорів / притулене до стіни / легке і тепле / гніздо / вуличної ластівки”* [1, 28].

Деталі міської архітектури розкидані по численних текстах Ю. Андруховича: “трава на фронтонах”, “тепла бруківка”, “хрипучий орган”. Костел з його атрибутикою стає символом західної моделі культури: *“Костел описали – від нефів до веж, / а все ж залишили стояти на площі, / забивши дошками всі двері, а все ж / виносили мрамур і крила, і моці – / все золото чаш і шовковість одеж, / всю темінь вина і крива вість корон, / і мумію графа у шапці з пером ...”* [1, 93].

Таким чином, у творчості поетичного покоління 80-х років ХХ ст. Місто Лева постає перш за все як культурний топос, як духовна столиця України, яка впродовж віків торує складний шлях до західноєвропейської урбаністичної модерності. У зображенні галицького міста втрачається топографічний сенс, натомість актуалізується міфічний (І. Малкович), культурно-історичний (Ю. Андрухович, С. Короненко), індивідуально-психологічний (Н. Білоцерківець) і карнавальний (Ю. Андрухович). У Н. Білоцерківець і С. Короненко переважає емоційно-естетичне замилювання містом, його історією та пам'ятками архітектури. У зображенні Міста Лева Ю. Андрухович художньо моделює “місто модерне”, якому притаманні

передусім європейськість світосприйняття та високий рівень міської культури. Хронотоп Андруховичевого Міста асоціюється із Середньовіччям і Бароко. Поет розбудовує міф Центральної Європи, де столицею виступає Місто Лева.

Література

1. Андрухович Ю. Екзотичні птахи та рослини : колекція віршів / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ, 2002. – 108 с.
2. Андрухович Ю. Небо і площі : поезії / Юрій Андрухович. – К. : Молодь, 1985. – 80 с.
3. Андрухович Ю. Вибрані кавалки / Юрій Андрухович // Бу-Ба-Бу. – Львів : Каменяр, 1995. – С. 6–79. – (Серія “Кінець тисячоліття”).
4. Білоцерківець Н. Листопад : поезії / Наталка Білоцерківець. – К. : Рад. письм., 1989. – 94 с.
5. Білоцерківець Н. Алергія : вірші / Наталка Білоцерківець. – К. : Критика, 199. – 64 с.
6. Брагинская Н. В. Небо / Н. В. Брагинская // Мифы народов мира : в 2-х тт. – М., 1982. – Т. 2. – С. 250–251.
7. Грабович Г. Мітологізація Львова : відлуння присутності чи відсутності / Георгій Грабович // Грабович Г. Тексти і маски. – К. : Критика. – 2005. – С. 155–181.
8. Короненко С. Сузір'я веснянок : поезії / Світлана Короненко. – К. : Рад. письм., 1982. – 87 с.
9. Малкович І. Все поруч : вибрані вірші, переклади, інтерв'ю / Іван Малкович. – К. : А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2010. – 335 с.
10. Новикова М. Міфосвіт Б.-І. Антонича / Марина Новикова // Сучасність. – 1992. – № 9. – С. 83–93.
11. Ревакович М. Географія має значення / Марія Ревакович // Критика. – 2009. – № 3–4. – С. 23–27.
12. Старовойт І. Містомодерність як протагоніст у модерному європейському романі / Ірина Старовойт // Вісник ЛНУ. – 2008. – Вип. 44. – Ч. 2. – С. 163–171.
13. Топоров В. Н. Петербургские тексты и Петербургские мифы / В. Н. Топоров // Миф, ритуал, символ, образ : исследования в области мифопоэтического : избранное. – М. : Изд. группа “Прогресс” – “Культура”, 1995. – С. 259–624.
14. Orillard Clement. Controler l'image de la ville [Електронний ресурс] / Clement Orillard // Labyrinthe. – 2003. – № 15. – Режим доступу : <http://labyrinthe.revues.org/index472.html>.
15. Orillard Clement. Urbanisme et cognition Labyrinthe [Електронний ресурс] / Clement Orillard. – 2005. – № 20. – Режим доступу : <http://labyrinthe.revues.org/index760.html>.

Анотація

У статті розглядаються художні моделі топосу європейського міста, втіленого в символічному образі столиці Галичини – Міста Лева. Об'єктом дослідження слугує поетична творчість покоління 80-х років ХХ ст. Юрія Андруховича, Наталки Білоцерківець, Івана Малковича, Світлани Короненко. На матеріалі лірики Ю. Андруховича аналізуються основні аспекти “львівського” поетичного тексту.

Ключові слова: топос міста, європейське місто, поезія, поетичне покоління, мотив, культурний простір, міфологічний образ.

Аннотация

В статье рассматриваются художественные модели топоса европейского города, воплощенного в символическом образе столицы Галиции – Города Льва. Объектом исследования послужило поэтическое творчество представителей поэтического поколения 80-х годов ХХ века Юрия Андруховича, Натальи Белоцерковец, Ивана Малковича, Светланы Короненко. На материале лирики Ю. Андруховича анализируются основные аспекты “львовского” поэтического текста.

Ключевые слова: топос города, европейский город, поэзия, поэтическое поколение, мотив, культурное пространство, мифологический образ.

Summary

The article deals with the artistic models of the topos of the European city, embodied in the symbolic image of the City Lviv, the capital of *Galichina*. The objects of the investigation are poetic creative works of Yuri Andrukhovych, Natalya Belotserkivets, Ivan Malkovych and Svetlana Koronenko, the representatives of the 1980-s poetic generation. The main aspects of the "Lviv" poetic text have been analysed on the material of Y. Andrukhovych's lyrics.

Keywords: topos of the city, European city, poetry, poetic generation, motive, cultural space, mythological image.

УДК 82.092 "7129":141.2

Ткач Л.М.,
кандидат філологічних наук,
Рибалко І.В.,
викладач,
Національна металургійна академія України

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕКАДЕНТСЬКУ МЕНТАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

1. Постановка проблеми та актуальність дослідження

Термін "ментальність" порівняно молодий (лат. **mens, mentis** – будь-яке духовне явище, діяльність: розум, мислення, думка, образ мислення, душевний склад, характер, схильності тощо). Звідси пізньолатинське (XIV ст.) **mentalis** – "те, що від інтелекту" [14, 4].

Французьке й англійське **mental** – означає те, що діється винятково в розумі, не знаходячи зовнішнього вияву, а також все, що належить до інтелектуальних здібностей, до моральності й волі [14, 5].

У широкому слововжиткові поняття "ментальність" означає "спосіб думання", "сукупність інтелектуальних навичок", "склад розуму" тощо [14, 6].

Під менталітетом розуміють не стільки особливості психологічних характеристик народу, скільки формоутворення національної свідомості, які відповідають певному способу життя та буттєвому досвіду.

В історії кожного народу, в його літературі є так звані переломні періоди, які вписують щось нове й дуже суттєве в генетичний код національної культури. Для української культури одним із таких перехідних періодів був кінець ХІХ – початок ХХ століть. У літературі того часу з'являється стільки нового, яке хоч і засноване на західноєвропейських традиціях, але має національне забарвлення.

Дана стаття є спробою охарактеризувати українську літературу перехідного періоду як прояв української "декадентської ментальності", з її художніми творами